

מיומנויות התערבות ישירה עם ילדים
Skills intervention with children and adolescence

מרצה: ד"ר ליאת חממה

שעות הקורס: יום ב' 11:45 – 10:15

חדר: 203

דואר אלקטרוני: hamama@tauex.tau.ac.il

שעות קבלה: **בתיאום עם המרצה**

תיאור הקורס:

טיפול ישיר בילדים מחייב את המטפל להתאים כלים טיפוליים ייחודיים בתהליך ההתערבות אשר מבוססים על גיל הילד (כרונולוגית, רגשית, קוגניטיבית), סוג הבעיה, והמתודה הטיפולית. הקורס יתמקד בהכרת טכניקות מילוליות (ספרותרפיה) וטכניקות לא-מילוליות (ציור, משחק, קלפים), תוך הצגת תיאורי מקרים בעבודה עם ילדים. **יש צורך בניסיון קודם בעבודה עם ילדים (בהכשרה מעשית, במקום עבודה/ התנדבות).

נושאי הקורס:

- שיעור 1 : מבוא
- שיעור 2 : תהליך קבלת החלטות בטיפול בילד
- שיעור 3 : קשיים רגשיים של מטפלים בילדים
- שיעורים 4–13 : טכניקות התערבות עם ילדים (ספרותרפיה, משחק, ציור, קלפים טיפוליים)

מטלות הקורס:

1. נוכחות בשיעורים וקריאת ספרות (סימון כוכבית – קריאת חובה להעשרה).
2. עבודת סיכום – 100% מהציון הסופי (תאריך ההגשה יקבע באמצע הסמסטר).

נוכחות בשיעורים:

□ הוראת הקורס תעשה באופן סינכרוני (שיעור מקוון) והסטודנטים/ות יתבקשו לפתוח מצלמות ליצירת אווירת למידה אפקטיבית.

✓ חל איסור מוחלט על רישום לקורסים החופפים בשעות הלימוד שלהם באופן מלא או חלקי. האחריות לרישום לקורסים מוטלת על התלמיד בלבד.

התנהלות אתית:

1. בכניסה למודל ובתחילת כול שיעור יוצג "טופס הצהרה" למען שמירת פרטיותם של משתתפי השיעור והגנה על זכויות היוצרים של סגל ההוראה של הקורס.

2. שיעורי הקורס יוקלטו ויועלו לאתר הקורס במודל.

הגשת עבודות באיחור:

מועד הגשת עבודות יפורסם באתר ביה"ס.

ניתן להגיש עבודה במועד אחד בלבד. חריגה מן המועד תיתכן רק באישור הועדה לענייני תלמידים. את הבקשה יש להעביר 3 שבועות לפני מועד ההגשה ובהתאם לנוהל 2.1 המפורסם בידיעון. הגשת עבודה באיחור וללא אישור הועדה תגרור הורדת 5 נקודות מציון העבודה, על כל שבוע איחור נוסף יורדו 10 נקודות מציון העבודה. אין אפשרות לתקן עבודה בקורס. סטודנט שנכשל בעבודה מסכמת בקורס נדרש ללמוד את הקורס מחדש.

ביבליוגרפיה:

כתיבה מדעית:

גרפינקל, א. (2018). *איך כותבים: מדריך לכתיבה אקדמית עיונית*. ראשון לציון: הוצאת ידיעות אחרונות – ספרי חמד.

American Psychological Association. (2020). *Publication Manual of the American Psychological Association: The Official Guide to APA Style*. Seventh ed. Washington, DC: American Psychological Association

כללי

*אוקלנדר, ו. (1995). *אשנב לנפש – שיח יצירתי עם ילדים*. חיפה: הוצאת נורד.

*אור, א., אמיר, ד. (עורכות), (2005). *בשפה אחרת – תרפיה באומנות, סיפורי טיפול*. בן שמן: מודן.

בניסטר, א. (2006). *טיפולים יצירתיים עם ילדים שעברו טראומה, עקרונות המודל*

המשקם. קריית ביאליק: הוצאת אח.

*דאלי, ט. קייס, ק. שבריאן, גי. וויר, פ. האלידי, ד. נואל האל, ואלר, ד. (1995). *תרפיה*

באומנות: התפתחויות חדשות תיאוריה ומעשה. קריית ביאליק: הוצאת אח.

הנדלי, ד. (2003). *תרפיה באומנות עם חימר*. קריית ביאליק: הוצאת אח.

ויניקוט, ד.ו. (1988). *הילד, משפחתו וסביבתו*. ת"א: ספרית הפועלים.

טיאנו, ש. (עורך) (2010). פסיכיאטריה של הילד והמתבגר. מהדורה שלישית. הוצאת דיונון אוניברסיטת ת"א.

להד, מ. (2006). מציאות פנטסטית – הדרכה יצירתית בתרפיה. חיפה: הוצאת נורד.
 *להד, מ., קפלינסקי, נ. (2004). ומה עוזר לך? ילדים מספרים על התמודדות. הוצאת המרכז לפיתוח משאבי התמודדות, קריית שמונה.
 פרו, א. (2012). טכניקה בטיפול בילדים. ת"א: תולעת ספרים
 *רונו, ת. (1994). יותר מכל אהבה – האומנות והמיומנות בטיפול בילדים. ת"א: רמות.
 רוס, ק. (1997). פעילויות והתערבויות על בסיס גישת הטיפול באומנות. קריית ביאליק: הוצאת אח.

Ronen, T. (2003). *Cognitive Constructivist Psychotherapy with children and adolescence*. N.Y: Klawe/Plenum.

ביבליוגרפיה

- אור, א., אמיר, ד. (עורכות). (2005). בשפה אחרת: תרפיה באמנות: סיפורי טיפול. ת"א: הוצאת מודן.
- ברק, צ. (2000). ביבליוגרפיה – מכשיר טיפולי בהתמודדות עם פחד מפני החושך. נפש: רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול, לטיפוח רגשי ולחינוך יצירתי, 2, 15-25.
- *ברץ, ל., יוספי, ע. (2016). ספרי ילדים העוסקים בלקויות ככלי מתווך בעבודתן של מורות בכיתות משלבות. סחי"ש: סוגיות בחינוך מיוחד ובשילוב, 28, 113-133.
- גלמן, א. (2003). הצגת מקרה בטיפול ביבליוגרפיה. נפש – רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול, לטיפוח רגשי ולחינוך יצירתי. גיליון 13-14, 54-70.
- *וויט, מ.ת., אפסטון, ד. (1999). אמצעים סיפוריים למטרות טיפוליות. תל אביב: הוצאת צ'ריקובר.
- *כפרי, ע. (עורכת). (2004). בסוד ילדים: התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליוגרפיה. מקראה מוערת. ירושלים: אשלים.
- *סנדרלנד, מ. (2006). ביבליוגרפיה ככלי טיפולי בעבודה עם ילדים. קריית ביאליק: הוצאת אח.
- עומר, ח., אלון, נ. (1997). מעשה הסיפור הטיפולי. תל אביב: הוצאת מודן.
- *צימרמן, ש. (2004). בסוד הילדים: התמודדות עם מצבי פגיעה, מצוקה וסיכון בקרב ילדים באמצעות ביבליוגרפיה. מקראה מוערת לגן ולבית ספר יסודי. ירושלים: הוצאת אשלים.
- שניר, ד. (2006). משחק הסיפורים. קריית ביאליק: אח.

- Betzalel, N., & Shechtman, Z. (2010). Bibliotherapy treatment for children with adjustment difficulties: A comparison of affective and cognitive bibliotherapy. *Journal of Creativity in Mental Health*, 5(4), 426-439.
<https://doi.org/10.1080/15401383.2010.527816>
- DeVries, D., & Sunden, S. (2019). Bibliotherapy with children who have a sibling with a disability. *Journal of Poetry Therapy*, 32(3), 135-155.
<https://doi.org/10.1080/08893675.2019.1625147>
- *Heath, M. A., Sheen, D., Leavy, D., Young, E., & Money, K. (2005). Bibliotherapy: A resource to facilitate emotional healing and growth. *School Psychology International*, 26(5), 563–580. <https://doi.org/10.1177/0143034305060792>
- Lahad, M., Shacham, M., Ayalon, O. (2013). *The "BASIC PH" Model of Coping and Resiliency -Theory, Research and Cross-Cultural Application*. London: Jessica Kingsley.
- *Lucas, C. V., & Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being. *Journal of Poetry Therapy*, 26(3), 137-147.
<https://doi.org/10.1080/08893675.2013.823310>
- *Mendel, M. R., Harris, J., & Carson, N. (2016). Bringing bibliotherapy for children to clinical practice. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(7), 535-537. doi: [10.1016/j.jaac.2016.05.008](https://doi.org/10.1016/j.jaac.2016.05.008)
- *Pierce, L. M. (2015). The use of bibliotherapy with adolescents and their families. *Journal of Family Psychotherapy*, 26(4), 323-330.
<https://doi.org/10.1080/08975353.2015.1097294>
- *Regehr, L. J., Heath, M. A., Jackson, A. P., Nelson, D., & Cutrer-Párraga, E. A. (2019). Storybooks to facilitate children's communication following parental suicide: paraprofessional counselors' perceptions. *Death studies*, 1-10.
<https://doi.org/10.1080/07481187.2019.1692972>
- *Zimmerman, J.L., Beaudoin, M.N. (2002). Cats under the stars: a narrative story. *Child and Adolescent Mental Health*, 7(1), 31-40.
<https://doi.org/10.1111/1475-3588.00007>

ציור

*אברהם, ע. (1989). הגלוי והנסתר בציורי דמויות-אנוש. ת"א: הוצאת רשפים.

- בר-שדה, נ. (2013). משחק השרבוטים (squiggle game) כמחרוזת של משמעות. *שיחות*, 3, 261-242.
- *לב-ויזל, ר. (2005). *ציור דמות אנוש וציור משפחה – כלי עזר לאבחון פגיעה מינית ופיזית*. קרית ביאליק: הוצאת אח.
- *וימר מ. (2005). *ציורים מדברים – כלים ושיטות להבנת ציורי ילדים*. תל אביב: הוצאת מנטור
- *וימר, מ. (2011). *המדריך השלם לפענוח ציורי ילדים – ציורים כמצפן להבנת עולמם הרגשי של ילדים ומתבגרים*.
- *מלקודי, ק.א. (2004). *הבנת ציורי ילדים*. קריית ביאליק: הוצאת אח.
- ניסימוב-נחום, ע. (2013). כל צבעי הנפש: טיפול באומנות בילדים המתנהגים בתוקפנות. תל אביב: מכון מופ"ת.
- פוקס, י., ואפלמן, ת. (2009). *צייר לי ציור*. קריית ביאליק: הוצאת אח.
- פיין, מ. (2003). *ציורי ילדים כביטוי לעולמו הפנימי של הילד המצייר*. דרך אפרתה: *בטאון המכללה למורות וגנות – אפרתה*, 11, 117-128.
- רוס, ק. (2002). *ילדים מצירים: פעילויות והתערבויות על בסיס גישה הטיפול באומנות*. קרית ביאליק: אח.
- רז, מ. (2000). *ציורי ילדים כראי למצוקה*. מסכת משפחה, 1, 25-33.
- רימרמן, י. (1983). *אדם, משפחה וקבוצה בציורי ילדים ונוער כאמצעי הבעה ואבחנה*. ת"א: גומא ציריקובר.
- *רימרמן, י. (1993). *ציורי ילדים כאמצעי הבעה ואבחנה*. ת"א: אוצר המורה.
- שפיר, ע., שוורץ, ח.א. (2002). הילד המצייר כיוצר הצגה. *נפש: רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול וטיפול רגשי, ולחינוך יצירתי*. 10-14, 45-56.
- שתיל, י. (2017). *פענוח ציורי ילדים – מה מספר לנו הילד בציוריו? שיטת הגרפודרמה*. איפאבליש הוצאה לאור.

Aaro, T. (2002). Drawing as a verbally mediated activity: A study of relationships between verbal, motor, and visuospatial skills and drawing in children. *International Journal of Behavioral Development*, 26 (3), 234- 247.
doi: [10.1080/01650250143000021](https://doi.org/10.1080/01650250143000021)

Deguara, J. (2019). Young children's drawings: A methodological tool for data analysis. *Journal of Early Childhood Research*, 17(2), 157-174.
<https://doi.org/10.1177/1476718X18818203>

Dewdney, S., Dewdney, I.M., & Metcalfe, E.V. (2001). The art oriented interview as a tool in psychotherapy. *American Journal of Art Therapy*, 40 (1), 65-82.

- <https://search.proquest.com/docview/199377500?accountid=14765>
- Gunter, M. (2018). *Playing the unconscious: Psychoanalytic interviews with children using Winnicott's squiggle technique*. Routledge.
- *Hamama, L. & Ronen, T. (2009). Children's drawings as a self-report measurement. *Child & Family Social Work, 14* (1), 90-102.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2008.00585.x>
- *Hamama, L., & Alshech, M. (2018). Children with Epilepsy: Assessing state anxiety through drawings and a self-report questionnaire. *Arts & Health, 1*-15.
<https://doi.org/10.1080/17533015.2018.1534250>
- *Katz, C., Klages, A.L., & Hamama, L. (2018). Forensic interviews with children: Exploring the richness of children's drawing and the richness of their testimony. *Children and Youth Services Review, 94*, 557-562.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.08.034>
- Machover, K. (1953). Human figure drawings of children. *Journal of Projective Techniques, 17*(1), 85-91. <https://doi.org/10.1080/08853126.1953.10380466>
- Moon, C.H. (2010) (Ed.). *Materials and media in art therapy: Critical understandings of diverse artistic vocabularies* (Ch. – 1). New-York: Routledge.
- Skybo, T., Ryan-Wenger, N., & Su, Y. H. (2007). Human figure drawings as a measure of children's emotional status: Critical review for practice. *Journal of Pediatric Nursing, 22*(1), 15-28. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2006.05.006>
- *Steinhardt, L. (2006). The eight frame colored squiggle technique. *Art Therapy, 23*(3), 112-118. <https://doi.org/10.1080/07421656.2006.10129626>
- Yedidia, T. & Itzhaky, H. (2003). A drawing technique for diagnosis and therapy of adolescents suffering traumatic stress and loss related to terrorism. In Boid, N. (Ed). *Mass Trauma, Stress and Loss* (pp. 283-303). Guilford Press.
- Ziegler, R. G. (1976). Winnicott's squiggle game: Its diagnostic and therapeutic usefulness. *Art Psychotherapy, 3*, 177-185.
[https://doi.org/10.1016/0090-9092\(76\)90023-5](https://doi.org/10.1016/0090-9092(76)90023-5)

משחק

בלום, ר. (2006). המדריך לתרפיה באמצעות משחק על פי הגשטלט. קריית ביאליק: הוצאת אה.

גולדשטיין, (עורך). (2004). צעצועים, משחק והתפתחות הילד. קריית ביאליק: הוצאת אה.

*וינקוט, ד. ו. (1996). *משחק ומציאות*. ת"א: הוצאת עם עובד.
 לין, ר. (2000). יצירת גל משותף בעת הטיפול במשחק. *נפש*, 3, 52-48.
 מקמהון, ל. (1996). *תרפיה במשחק: תיאוריה ודרכי עבודה*. חיפה: הוצאת אח.
 סגל, ח. (1998). *מלאני קליין - טכניקת המשחק*. תל – אביב: עם עובד.
 *סער, נ., בר, מ., וגוטהלף, ד. (2017). בזכות הרמאות – התבוננות ברמאות במשחקים בעלי
 חוקים מובנים אצל ילדים וחשיבותה בטיפול. *שיחות, לא*, 217-211.
 קטנאך, א. (2005). *תרפיה במשחק עם ילדים שעברו התעללות*. קריית ביאליק: הוצאת אח.
 *שתיל, י. (1996). *גאם-תראפי: אומנות הלחימה בקשיים בעולם הילד*. הוצאת רמות
 אוניברסיטת ת"א.

- *Axline, V.M. (1969). *Play therapy*. New York: Ballantine Books.
- *Bratton, S., Ray, D., Rhine, T., & Jones, L. (2005). The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of the outcome research. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(4), 375-390.
 doi:10.1037/0735-7028.36.4.376
- Gardner, B. J. (2015). Play therapy with adolescents. In D. A. Crenshaw & A. L. Stewart (Eds.), *Play therapy: A comprehensive guide to theory and practice* (pp. 439 – 451). New York, NY: Guilford Press
- *Hartwig, E. K. (2014). Puppets in the playroom: Utilizing puppets and child-centered facilitative skills as a metaphor for healing. *International Journal of Play Therapy*, 23(4), 204–216. <https://doi.org/10.1037/a0038054>
- *LeBlanc, M., & Ritchie, M. (2001). A meta-analysis of play therapy outcomes. *Counseling Psychology Quarterly*, 14(2), 149–163.
<https://doi.org/10.1080/09515070110059142>
- Locatelli, M. G. (2020). Play therapy treatment of pediatric medical trauma: A retrospective case study of a preschool child. *International Journal of Play Therapy*, 29(1), 33-42. <https://doi.org/10.1037/pla0000109>
- *Oren, A. (2008). The use of board games in child psychotherapy. *Journal of Child Psychotherapy*, 34(3), 364-383. <https://doi.org/10.1080/00754170802472893>
- Schafer, C.E., & Reid, S.E. (2001). *Game play*. New York: John Willey & Sons, Inc.
- *Swank, J.M. (2008). The use of games: A therapeutic tool with children and families. *International Journal of Play Therapy*, 17(2), 154-167.
<https://doi.org/10.1037/1555-6824.17.2.154>

מטאפורה

- ותד- ח'ורי, ק. (2011). האמנם בשפה אחרת? שימוש במטאפורות ודמיון מודרך בהדרכה הפדגוגית. *במעגלי חינוך: מחקר, עיון ויצירה*, 1, 42-26.
- רבינוביץ, מ. קסן, ל. (1995). כדור דינאמי במשחק של מראות – המטאפורה בטיפול. *שיחות*, כרך י (1), 28-20.
- *מגד, א. (2001). *פיות ומכשפות: סיפורים מטפוריים בטיפול בילד בסיכון*. חיפה: הוצאת נורד.
- *Kopp, R.R. (1995). *Metaphor therapy: using client-generated metaphors in psychotherapy*. N.Y.: Brunner/ Mazel.
- Friedberg, R. D., & Wilt, L. H. (2010). Metaphors and stories in cognitive behavioral therapy with children. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 28(2), 100-113. doi: 10.1007/s10942-009-0103-3

דמיון

- *פלאמר, ד. (2003). *דמיון מודרך עם ילדים – פעילות אינטראקטיבית*. חיפה: הוצאת אח.
- *צור, ע. (2003). *להיות פרפר- כוחו המרפא של הדמיון*. תל אביב: מודן.
- Ronen, T. (2011). The positive power of imagery: Harnessing client's motivation in CBT and related therapies. Chicester: Wiley/Blackwell.
- Tsitsi, T., Charalambous, A., Papastavrou, E., & Raftopoulos, V. (2017). Effectiveness of a relaxation intervention (progressive muscle relaxation and guided imagery techniques) to reduce anxiety and improve mood of parents of hospitalized children with malignancies: A randomized controlled trial in Republic of Cyprus and Greece. *European Journal of Oncology Nursing*, 26, 9-18. <https://doi.org/10.1016/j.ejon.2016.10.007>

קלפים

- *אילון, ע., וסיסו-אילון, ב. (2006). מעבר למילים – קלפי סיפור מטאפוריים (קס"מ) ככלי טיפולי. *פסיכואקטואליה*, 34-39.
- *קירשקה, ו. (1997). *סוד הקלפים המספרים*. קריית טבעון: הוצאת נורד.
- שמולביץ, א. (2007). *נגיעת קלף- מדריך יצירתי לקלפים טיפוליים*. הרצליה: הוצאת עולם הקלפים.

- Ayalon, O. (2003). Cope cards for trauma and healing. *Community Stress Prevention*, 5, 82–93. <https://www.icspc.org/wp-content/uploads/articles/Community-Stress-Prevention-Volume-5.pdf#page=96>
- Karnieli-Miller, O., Nissim, G., & Goldberg, M. (2017). “It’s in the Cards”: The contribution of illustrated metaphor cards to exploring values within narratives. *Qualitative Health Research*, 27(1), 138-151. <https://doi.org/10.1177/1049732315609897>
- Popova, G., Miloradova, N. (2014). Psychological mechanisms of the use of metaphoric associative cards in individual counseling. Retrieved from: <http://www.oh-cards-institute.org/wp-content/uploads/2014/07/Popova-and-Miloradova-Psychological-Mechanisms.pdf>

קולאז'

- Diggs, L.A., Lubas, M. & De Leo, G. (2014). Use of technology and software applications for therapeutic collage making. *International Journal of Art Therapy*. 20 (1), 2-13. doi: 10.1080/17454832.2014.961493
- *Perkins, S.N., & Dolbin – MacNab, M. (2008). The Toolbox: Using a collage to access client strengths. In C. Ford Sori & L. L. Hecker (Eds.). *The Therapists Notebook* (pp. 187-195). New York, NY: Taylor & Francis Group.
- *Yerushalmi, H., & Yedidia, T. (1997). The family album. *The American Journal of Family Therapy*, 25, 261-269. <https://doi.org/10.1080/01926189708251071>
- *Yuriko, T. (2002). Supporting by a nurse teacher in school infirmary using collage-therapy. *Psychiatry & Clinical Neuroscience*, 56, 371-379. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1819.2002.01025.x>
- *Wang, G., Kim, Y., & Oh, Y. (2019). A case study on the collage art therapy for immigrant youths. *Education and Information Technologies*, 24(2), 1115-1129. <https://doi.org/10.1007/s10639-018-9819-y>

ארגז חול

- *רייס-מינוחין, ג. (1993). משחק בחול ע"פ תורת יונג. קריית ביאליק: הוצאת אח.
- שטיינהרדט, ל. (2004). בין כוכבי שמיים לחול הים – דימויים בטיפול באומנות ובמשחק בחול. רמת השרון: הוצאת שער ים.

- Dale, A.M., & Wanger, W.G. (2003). Sand play: an investigation into child's meaning system via the self confrontation method for children. *Journal of Constructivist Psychology, 16*, 17-36. <https://doi.org/10.1080/10720530390117849>
- Grubbs, G.A. (1994). An abused child's use of sand play in healing process. *Clinical Social Work Journal, 22*(2), 1993-209. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02190474.pdf>
- Pearson, M., & Wilson, H. (2019). Sand play Therapy: A safe, creative space for trauma recovery. *Australian Counselling Research Journal, 13*(1), 20-24. www.acrjournal.com.au
- Roesler, C. (2019). Sandplay therapy: An overview of theory, applications and evidence base. *The Arts in Psychotherapy, 64*, 84-94. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2019.04.001>